

Avoimen ja suljetun maailman puheenvuoroja – sananvapauskeskusteluja Singaporesta

Päivikki Karhula

Sananvapauskeskustelun moninaisuus tuli ilmeiseksi elokuussa Singaporessa viime elokuussa järjestetyssä IFLA-konferenssissa. Edward Snowdenin viime kesäinen vuoto oli väistämättä keskustelun keskiössä, jossa tilannetta arvioitiin myös kirjastojen tiedonvälityksen ja yksityisyydensuojan kannalta. Aasian maiden sensuurin ja valvonnan käytännöt olivat myös esillä, sillä nopeasta teknologisesta kehityksestä huolimatta valvonnan ja sensuurin käytännöt ovat alueella paikoin tiukkoja. Suljetuissakin maissa tietopalvelut alkavat kuitenkin verkostoitua ja sitä kautta myös avautua uusiin käytäntöihin tiedonvälityksessä.

Snowden muutti maailman

Snowdenin vuoto NSA:n harjoittamasta laajamittaisesta valvonnasta oli tänä vuonna väistämättä FAIFE:n ohjelmassa eräänä keskeisenä teemana, sillä sen vaikutukset ovat olleet tuntuvat sananvapauskeskustelussa. Ensimmäistä kertaa internetin historiassa kansalaisten yksityisyydensuoja verkossa on saanut laajaa julkista keskustelua aikaan. Esityksissä analysoimmekin vuodon seurauksia julkiseen keskusteluun ja yksityisyyden suojan tukemiseen verkossa.

Viime vuoden IFLA-konferenssissa Kai Ekholminkin kanssa esittelemämme 10 trendiä internetkontrollista, on osoittautunut kehitystä pätevästi linjaavaksi ennusteeksi. Sensuuri ja valvonta verkossa ovat tulleet maailmanlaajuisiksi käytännöiksi, ne lisääntyvät ja syvenevät edelleen. Avoimet lakien ja valvontakäytäntöjen tulkinnat ovat lisääntymässä ja tuottavat ongelmia. Kun käsitys siitä, mikä on rikollista tai tuottaa riskejä, on tulkinnanvaraista, tilanne tuottaa kansalaisille epävarmuutta ja mahdollistaa viranomaisille mielivaltaisia tulkintoja ja kohtuuden rajojen ylittämistä. Tilanne on omiaan johtamaan sananvapauden kaventumiseen; esimerkiksi singaporelainen ei välttämättä halua julkistaa omia näkemyksiään aroista aiheista.

Snowdenin vuodon seurauksena on ollut paitsi valtaisa kansainvälisissä uutisissa viikkoja pysynyt mediakohu, myös kansalaisten, yritysten ja poliitikkojen herääminen verkkoviestinnän kaventuneen tilan ymmärtämiseen. Siihen ovat ottaneet kantaa asiantuntijat, mutta sen jälki näkyy jopa katutaiteessa. Kansalaisjärjestöille kohusta on tullut onnenpotku: se on avannut enemmän tilaa ja tilausta keskusteluun ja sananvapauden edistämiseen kuin mikään järjestöjen itse aikaansaama kampanja tähän mennessä.

Myös kirjastoalalla on herätty pohtimaan käsitteitä siitä, miten kirjastojen tulisi tukea käyttäjien turvallisuutta ja sananvapautta verkossa. Esimerkiksi American Library Association on myös antanut oman julkilausumansa Snowdenin vuodon jälkeen, jossa korostetaan läpinäkyvyyden ja demokratian pelisääntöjen merkitystä, tietovuotajien suojaa ja kansalaisten oikeutta yksityisyyden suojaan verkossa.

Aasian maat vaikuttavat verkon valvontaan

Aasialaisten kirjastojen sananvapauksien tilanne oli FAIFE:n ohjelmassa keskeisesti esillä. Kansainvälisesti katsottuna, verkon kontrolli on kiristy-

Kuva: Päivikki Karhula

Parlamenttikirjastojen prekonferenssi pidettiin Li Ka Shing -kirjastossa

nyt erityisesti suurvalloissa (Kiina, Venäjä, USA), Arabimaissa ja Aasiassa. Aasian maiden käytännöt ovat siinä merkittäviä myös siksi, että Aasian maiden poliittinen ja taloudellinen merkitys on lisääntynyt.

Vaikutusvalta heijastuu esimerkiksi suhteessa internetin kontrollin ja säätelyn periaatteisiin.

Viime vuoden aikana Kiina on ehdottanut yhdessä muutamien muiden valtioiden kanssa DPI-pohjaisen (deep packet inspection) verkon valvonnan ottamista käyttöön yleisenä menettelytapana, mikä tarkoittaisi syvälle verkkoliikenteeseen porautuvien valvonnan menetelmien soveltamista globaaliksi standardiksi. Vaikka ehdotus ei mennyt läpi, se kertoo poliittisesta tahdosta syventää internet-kontrollia vaikuttamalla siihen kansainvälisten foorumien kautta.

Aasian maille tyypillistä on länsimaita tiukemman kontrollipolitiikan perinne. Vaikka eri maiden käytännöt ja sensuurin ja valvonnan perustelut vaihtelevat suurestikin, on tiukemmille käytännöille joitakin yhteisiä poliittisia ja kulttuurisia taustatekijöitä. Valvonnalla ja sensuurilla voidaan suojella poliittista stabiliteettia ja kulttuurisia arvoja, joilla on pitkä historia. Kontrollipolitiikka voi olla joiltakin osin yleisesti hyväksyttyä tai kansalaisten avustamaa, minkä voi ymmärtää arvojen säilyttämisestä käsin. Tiheiden populaatioiden maissa enemmän huomiota kiinnitetään massojen kontrollointiin – jos kansalaiset lähtevät protestoimaan kadulle, massojen liikkeel-

lä on Aasiassa suuremmat vaikutukset. Lopputulokset voi poiketa arvoiltaan ja toimintamalleiltaan huomattavasti länsimaissa vallalla olevista käsityksistä.

Aasian maissa verkkoviestinnän kontrollin ongelmallisuutta lisää sen monitulkintaisuus: lainsäädännön määrittelyt voivat olla väljiä ja valvonnan menetelmät eivät välttämättä ole tiedossa. Näin käyttäjät joutuvat olemaan jatkuvasti varuillaan ja harjoittamaan itsensensuuria, jos lainsäädäntö kuitenkin mahdollistaa heidän rankaisemisensa. Turvallisuuden liittyvään säätelyyn voi yhdistyä poliittista tai kulttuurista sensuuria. Esimerkiksi Cyber crime-lainsäädännön perusteella on kansalaisyliin voitu kohdistaa myös aatteisiin ja mielipiteisiin liittyviä rajoituksia.

Tietopalvelut verkostoituvat myös suljetuissa maissa

Parlamenttikirjastojen esikonferenssissa, johon myös osallistuin, kiinnostavimpia esityksiä sananvapauden näkökulmasta olivat tietopalvelujen kehittämishankkeet, jotka olivat meneillään Aasian ns. suljetuissa maissa, kuten Myanmar ja Kambodza. Maissa on meneillään tietotukihankkeita, joilla edistetään ammattimaisen tietotuen ja kirjasto- ja tietopalvelujen rakentamista parlamenteille. Tiedonhaun ja tiedonvälityksen toimintaperiaatteisiin sisältyy osin myös demokration periaatteisiin tutustumista, sillä esimerkiksi Kambodzhan hankkeessa tietopalvelun toiminta-

Kuva: Päiviikki Korhula

Konferenssikeskus sijaitsi aivan Singaporen huikeiden pilvenpiirtäjien tuntumassa

mallien arvoihin kuuluvat mm. luotettavuus, läpinäkyvyys, avoimuus ja syrjimättömyys.

Hankkeet ovat rakenteeltaan hieman eri tyyppisiä. Ruotsalaisen kehitysyhteistyön organisaation SIDA:n tuella Kambodzaan on perustettu parlamentista erillinen lainsäädäntötyötä tukeva itsenäinen yksikkö. Tarkoituksena on luoda maahan pysyvä ja järjestelmällinen tietotuki. Yksikkö tarjoaa parlamentin jäsenille ja valiokunnille tutkimus- ja tietopalveluja ja toimii puolueettomasti. Tavoitteena on kehitysyhteistyön mukaisesti kapasiteetin rakentaminen ja kouluttaa myös paikallisia siihen, että toimintaa voitaisiin ylläpitää paikallisten resurssien varassa.

Poliittista taustatietoa käsiteltäessä joudutaan erilaisista lähtökohdista tuotettua tietoa punnitsemaan ja arvioimaan. Käsitys neutraaliuteen pyrkivästä ja lähtökohtia vertailevasta tiedonhausta ja taustatietojen tutkimuksesta on näille yk-

siköille verrattain uusi asia. Kiinnostavaa onkin seurata hankkeiden kautta, voiko parlamenttien kirjastojen ja tietopalvelujen työ voi avata myös näissä maissa demokratian kehitystä rakentamalla uudenlaista tiedonhankinnan ja arvioinnin kulttuuria.

E-kirjojen käyttöehdot rajoittavat tietoon pääsyä

E-kirjojen tuleminen ei ole uusi asia. Konferenssissa järjestetyssä ohjelmakokonaisuudessa kävi kuitenkin esille selkeästi se, että e-kirjojen markkinat ovat monilta osin vielä epävakaita ja paikoin vasta kehittymässä. Erityisesti Afrikassa ja Etelä-Amerikassa e-kirjojen levinneisyys on vähäistä ja paikallinen sisältötuotanto on vaatimattomaa. Epästabili verkkoympäristö ei välttämättä suosi sitä, että nojattaisiin verkon kautta saatavilla oleviin tietoresursseihin.

E-kirjojen ympärillä käyvä epävarmuus sisältöjen omistus- ja käyttöoikeuksista sekä hinnoittelusta tekee asiasta myös tietoon pääsyn ongelman – millaisia aineistoja ja sisältöjä meillä on vuosikymmenen päästä käytettävissä, jos e-kirjat ovat vallitsevana aineistotyyppinä.

Vaikka Euroopassa ja USA:ssa tilanne on infrastruktuurin osalta pidemmälle kehittynyt, eivät läntiset kirjastotkaan ole pelkästään tyytyväisiä e-kirjojen käyttöön. Kirjastojen kannalta e-kirjoihin liittyy edelleen monia mutkia. Laitekanta on moninainen ja bisnesmallit eivät huomioi kirjastojen tarpeita. Kirjastojen osuus e-kirjojen käyttä-

nalta on myös erityisen ongelmallista, että sisältöjä ei enää omisteta, mikä johtaa siihen, että sisällöt voivat hävitä käytöstä yllättävilläkin tavoilla.

Kirjastojen ongelmien ratkaisemiseksi IFLA on tuottanut e-kirjoista periaatteellisen lausunnon, jossa korostetaan sitä, että e-aineistojen käytettävyyden tulisi olla samankaltaista kuin painettujen julkaisujen ja kirjastoilla tulisi olla oikeus hankkia aineistot pysyvästi. E-kirjojen tuotannossa pitäisi pyrkiä teknologia- ja alustaneutraaliuteen. Palveluntarjoajien tulisi myös noudattaa reiluja käyttöehtoja ("terms and conditions"). Erityisesti amerikkalaiset kirjastot ovat huolissaan myös käyttä-

Kuva: Päiviikki Korhula

Konferenssikeskuksen lähellä sijaitisi myös vaikuttava ArtScience Museum

jästä esimerkiksi USA:ssa on vain n. 5 % luokkaa ja kustantajat eivät edes tunne hyvin kirjastojen toimintamalleja. Kustantajat näyttävät hyödyntävän tilannetta myös siten, että sekä hinnat että heidän provisionsa e-aineistoista ovat korkeampia kuin painetuista aineistoista. Kirjastojen kan-

jiin kohdistuvasta tarkasta tiedonkeruusta – käyttäjien tulisi olla tietoisia siitä, missä määrin heidän yksityisyyttään e-kirjoja luettaessa voidaan suojata ja millä ehdoilla he toimivat niitä lukiessa.

Suomi IFLA:n johdossa

Singaporen konferenssi merkitsi suomalaisille myös historiallista hetkeä. Suomen kirjastoseuran puheenjohtaja, Sinikka Sipilä aloitti kaksi-vuotisen IFLA:n presidenttikautensa konferenssissa. Kauden avajaisiin sisältyi juhlava vastaanotto sekä ohjelmakokonaisuus, jossa käsiteltiin Sipilän kaudelle valitsemaa teemaa: ”Strong libraries, strong societies”. Teeman puitteissa Sipilä haluaa korostaa erityisesti kirjastojen roolia yhteisöjä voimaannuttavina toimijoina yhteiskunnassa. Tunnettua onkin, että yleiset kirjastot ovat merkittäviä alueellisen elinvoimaisuuden tukipisteinä mahdollistamalla paitsi kulttuuritoimintaa, mutta myös kohtaamista ja yhteistoimintaa. Ei pidä kuitenkaan unohtaa, että myös oppilaitos- ja tutkimuskirjastot ovat elintärkeitä tieteen ja tutkimuksen tason mahdollistajina.

Suomen merkitys näkyy myös työryhmytyöskentelyssä. Tällä hetkellä IFLA:n työryhmissä on yli 20 suomalaista. Näistä sananvapautta ja tietoon pääsyä edistävä FAIFE-komitea, jossa itse olen mukana, on ollut merkittävässä asemassa viime vuosina: olemme saaneet paljon näkyvyyttä ja myönteistä palautetta työstämme. FAIFE-komiteaa on johtanut vuodesta 2009 kansalliskirjaston johtaja Kai Ekholm, joka luovutti tässä konferenssissa paikkansa Skotlannin kansalliskirjaston Martyn Wadelle.

Suuri osa IFLA-konferenssin ajastani kului sananvapautta ja tietoon pääsyä edistävän FAIFE-komitean (Committee on Freedom of Access to

Information and Freedom of Expression) työhön, jonka jäsen olen ollut vuodesta 2009. FAIFE:n näkyvyys ja merkittävyys on Kai Ekholmin puheenjohtajuuden kaudella noussut uudelle tasolle. FAIFE on tullut tunnetuksi sosiaalisessa mediassa ja sananvapauden, yksityisyyden suojan ja tietosuojan teemat, joita olemme komiteassa viime vuosina ajaneet eteenpäin, ovat nousseet tämän kansainvälisen järjestön uuden strategisen linjauksen keskiöön. Ilahduttavaa on myös se, että vuosien työmme jälkeen, jossa olemme pitäneet esillä verkon kautta tulevan valvonnan ongelmaa sananvapauden kannalta, tietosuoja ja yksityisyyden suoja on tunnistettu myös järjestön keskeiseksi tavoitteiksi konferenssissa esitellyssä IFLA Trend reportissa.

Linkkejä

Borman, Laurie D. (2013), Whistleblower issues dominate Council III session. American libraries. Posted Tuesday, July 2, 2013, 16:36. <http://www.americanlibrariesmagazine.org/blog/whistleblower-issues-dominate-council-iii-session>

Library and Research Services for Parliaments pre-conference in Singapore. 15 – 16 August 2013, Li Ka Shing Library (Singapore Management University), Singapore.

<http://www.ifla.org/events/ifla-singapore-pre-conference-2013>

IFLA e-lending principles. <http://www.ifla.org/node/7418>

IFLA Trend report, <http://trends.ifla.org/>